

NOV SUVREMEN UVOD U POVIJESNE KNJIGE STAROGA ZAVJETA

Anto POPOVIĆ, *Povijesne knjige. Uvod u knjige Staroga zavjeta 2*. Zagreb: Kršćanska sadašnjost, 2015., 435 stranica.

U hrvatskoj biblijskoj literaturi odugo smo trebali jedan nov suvremen priručnik uvoda u povijesne knjige Staroga zavjeta. One se na teološkim fakultetima inače manje obrađuju zbog ograničena broja sati u rasporedu studija na katedrama Staroga zavjeta. U novije vrijeme kada sve više na vidjelo izlaze stari povijesni dokumenti semitskih naroda, zahvaljujući studiju orijentalnih jezika, povijesti i arheološkim nalazima s Bliskog istoka, iz Egipta, Asirije, Babilona, Perzije, Palestine i Rimskog Carstva, sve se više studira i biblijska povijest zapisana u povijesnim knjigama Staroga zavjeta. Tako na vidjelo dolaze povijesnost, ali još više teološki vid događaja koje biblijski pisci povijesnih knjiga u Bibliji prate i tumače. Opisana je povijest u svjetlu življene vjere. To je prije svega teologija povijesti. Sve je, i staro i novo, skupio i obradio profesor na Franjevačkoj teologiji u Sarajevu dr. fra Anto Popović u svojoj *drugo*j knjizi „*Povijesne knjige*“ predviđenog niza priručnika od četiri knjige Uvoda u Sve-

to Pismo SZ.

Knjiga je naslovljena: Anto Popović *Povijesne knjige* (s nadnaslovom) *Uvod u knjige Staroga zavjeta 2*. (podnaslov je u tri dijela): *Uvod u šest knjiga – Nebi'im Rišonim* (Jš, Suci, 1 / 2 Sam, 1 / 2 Kr); *šest knjiga Ketubim* (Rut, 1 / 2 Ljet, Ezr, Neh, Est); *četiri deuterokanonske knjige* (Tob, Jdt, 1 / 2 Mak), Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 2015. Knjiga je izdana u nizu KS *Biblica 20* u formatu 24 x 17 cm na 435 stranica.

U predgovoru autor objašnjava važnost šesnaest povijesnih starozavjetnih knjiga koje je u ovom uvodu obradio rasporedivši ih u tri cjeline kako se u većini biblijskih izdanja navode: šest povijesnih knjiga koje se u židovstvu svrstavaju u prve proročke knjige *Nebi'im Rišonim*, šest u mudrosnu književnost / Spisi - *Ketubim* i četiri iz *deuterokanonske* literature. Pisac ističe da svojom knjigom, uz do sada u nas poznati C. Tomića cjeloviti *Uvod u Stari zavjet. Poruka spasenja Svetoga pisma Staroga zavjeta*, Zagreb, 1983. i W. Harringtona *Uvod u Stari zavjet* (prev. M. Zovkić) Zagreb, ³1993. i drugih evangeličkih izdanja, „želi odgovoriti na potrebu za novim uvodom u knjige Staroga zavjeta na hrvatskom govornom području“. Pisac naglašava da su komplementarni komentari i uvodi njegovoj knjizi i uvodi koje nalazimo i u drugim priručnicima ili komentarima napose u uvodi-

ma i bilješkama hrvatskog izdanja *Jeruzalemske Biblije* (Zagreb, 1996.) i *Ekumenske Biblije* (Zagreb, 2011.). Potom autor navodi mnoge naslove uvoda na stranim jezicima kojima se služio u stvaranju svojega djela (s. 7) želeći dati „sintezu suvremenih priručnika, komentara i monografskih studija“ pa se u tom smislu smatra „priređivačem“ ovog djela iako knjiga ima sve „elemente originalnosti“, i zato je pisac ponudio čitateljima i studentima svoje zacijelo „izvorno i originalno djelo“ kao priručnik koji je nov i po metodološkom izlaganju i po pristupu građi koja je obrađena, ali ponajviše po biblijskom stručnom tumačenju kako strukture pojedinih knjiga, tako i u izlaganju teoloških vidova svake pojedine knjige.

Knjiga je, uz *predgovor* i opširan popis *literature* na kraju, razdijeljena u šesnaest poglavlja. Prva dva poglavlja obrađuju temeljne hermeneutičke teme koje su važne za razumijevanje povijesti nastanka, književnih vrsta i teoloških tumačenja tzv. deuteronomističkih povijesnih knjiga.

U *prvom* poglavlju: *Povijesne knjige i 'raniji proroci'*, autor stručno, navodeći izvorne pojmove na hebrejskom i u prijevodima, tumači bitne pojmove koji se naširoko rabe u prijevodima i znanstvenoj literaturi u odnosu na naziv „raniji proroci“ i „povijesne knjige“ ističući da je prije svega riječ o teologiji povijesti koju

su u opise povijesti Izraela unijeli deuteronomistički pisci. Za njih je bila bitna spoznaja koju su utkali u tekst da se Bog objavljuje u povijesnim događajima (s. 13). Zato povijesne knjige u Bibliji donose sjećanja na prošle događaje, ali s bitnom porukom koja je namijenjena sadašnjosti. Knjiga Ponovljenog zakona kao temeljna poruka religioznog uvijek aktualnog Mojsijeva učenja važna je za razumijevanje i drugih povijesnih knjiga koje svojom porukom smjeraju novoj budućnosti Izraela. Tako su čitateljima povijesnih knjiga pisci htjeli pokazati kako je poznavanje povijesti važno za sadašnji, svagdanji život u vjeri i društvu. Zbog toga ti tekstovi i nas sjećaju na poznatu izreku „povijest je učiteljica života“ (Ciceron). Povijest Izraela opisana u deuteronomističkoj povijesti jest prije svega teološka poruka. Povijest je shvaćena kao povijest spasenja. Bog Izraela je Bog koji vodi povijest. On spašava, ali i kažnjava. On je spasitelj u nevolji, ali i sudac prijestupnicima Božjih odredbi. Svaki prijestup Božjeg zakona koji se kažnjava poziv je i na obraćenje. Tako je znati povijest u stvari pokušaj razumjeti sadašnjost.

U *drugom* poglavlju: *Deuteronomistička povijest. Nastanak teorije i suvremeni pravci istraživanja* autor je na 12 stranica donio stručni pregled znanstvenog istraživanja povijesnih knjiga. Deuteronomist, autor, jezgre Ponovljenog

zakona (Pnz 5 – 30) u obliku Mojsijevih govora želio je protumačiti razloge razorenja Jeruzalema kao i razloge deportacije u babilonsko sužanjstvo 587. g. pr. Kr., odnosno propasti Judejskog kraljevstva. Ideja vodilja cijele povijesti u tom interpretiranju bila je poslušnost odnosno neposlušnost naroda i njegovih vođa Jahvinoj volji. To je bio interpretacijski ključ za pisanje i tumačenja cijele povijesti Izraela koja je zapisana u deuteronomističkoj predaji, odnosno u zapisima deuteronomističkih redakcija svih povijesnih knjiga (Jš, Suci, 1 / 2 Sam, 1 / 2 Kr). Autor je naširoko prikazao znanstvena istraživanja i različite teorije počevši od Martina Notha, Francka M. Crossa, cijele Göttingenske škole (R. Smenda, W. Ditricha, T. Veijole) pa suvremenih stavova i razilaženja s nekim prethodnim autorima koji ističu nastavak interpretiranja Izraelove povijesti pod utjecajem babilonskog sužanjstva (M. Noth) i ponovnog razumijevanja deuteronomističke povijesti u perzijskom razdoblju. Pisci deuteronomističke povijesti ugradili su u svoja djela mnoge starije dokumente s manjim izmjenama, a deuteronomistički redaktori iskoristili su i mnoge predaje o „izbavljenjima“ Izraela (Suci), kao i različite izvore kraljevskih kronika, povijesnih dokumenata i pučkih pripovijedanja (npr. o usponu Davida na kraljevsko prijestolje) itd.

U *trećem* poglavlju prikazana je knjiga o *Jošui*. Jošua je središnji lik u opisima osvajanja obećane zemlje. On je prikazan kao čovjek koji nastavlja ulogu Mojsija i sve svoje pouzdanje stavlja u Boga. On vjerno proučava i vrši Riječ Božju. Problemi su u razumijevanju knjige što su Izraelov Bog i Jošua kao i cijeli narod prikazani kao okrutni osvajatelji zemlje. Zbog toga se autor posebno potrudio objasniti kontekst i teološko smještanje knjige koja postaje premosnica između Petoknjižja i povijesnih knjiga. Već naslov knjige „Jošua“ – Jahve spašava, ukazuje na teološki pogled povijesnog razdoblja ulaska Izraelaca u obećanu zemlju. Različite rukopisne varijante u kodeksima i književne vrste, kao i rabinske tradicije ukazuju na to da Jošua nije pisac knjige, nego glavni nositelj opisanih događaja u knjizi. U tim su opisima jasne bogoštovne i etiološke karakteristike koje cijeloj građi daju oblik sage / pučkog liturgijskog pripovijedanja o ulasku u obećanu zemlju. To je djelo Jahvino a ne ljudsko. Opisi podsjećaju u mnogim dijelovima na izlazak i čudesna djelovanja, kao npr. prelaska preko Crvenog mora / prijelaz preko rijeke Jordana. Jošua dovršava Mojsijevo započeto djelo oslobođenja i zaposjedanja obećane zemlje. Tako je dovršeno Božje obećanje da će svoj narod uvesti u zemlju koju je obećao praocima. Zato je Jošua knjiga

od mnogih bibličara svrstavana kao sastavni dio Pentateuha (J. Wellhausen i njegovi sljedbenici). Autor potom prikazuje u tri dijela cijelu strukturu knjige i nalazi da se u njoj reflektira liturgijska struktura silaznog autoriteta - od Boga preko Jošue do starješina naroda. Jahve je tako istaknut kao glavni autoritet i nositelj radnje: on vodi rat, on pobjeđuje i glavna zapovijed po uzoru „svetog rata“ dolazi od Jahve. Osvajanje Jerihona izrazito odaje liturgijski karakter i sve završava proslavom Pashe. Neka pripovijedanja imaju karakter etiologije. Raspodjela zemlje, opis granica Izraelovih plemena želi učvrstiti jedinstvo svih plemena i njihovu vjernost Gospodinu. K tomu služi i Jošuin oproštajni govor s obnovom Saveza. Jošua je prikazan kao drugi Mojsije. On je njegov nasljednik i vjeran njegovim uputama koje vjerno izvršava. Knjiga ima karakter nastavka Pentateuha. Nastala je kao potreba da se poveže Mojsijevo djelovanje s Izraelovom poviješću spasenja. Vjerojatno je nastala u prvoj fazi tek pri kraju Judejskog kraljevstva, a potom su joj dodavane nove interpretacije. Pisac smatra da je nastala u četiri faze od 7. do 4. stoljeća pr. Kr. odnosno s nekim manjim dodacima čak u helenističkom razdoblju. U teološkoj interpretaciji knjige pisac ističe da se ratni pokolji i osvajanja kako su u knjizi opisani povijesno nikada tako nisu do-

godili. Sve nosi obilježje teološke interpretacije kroz *sagu* knjige, tj. Jahve ima moć dati Izraelcima zemlju usprkos svim zaprekama i Jahve je jedini zaštitnik i čuvar jedinstva izabranog naroda.

Imajući u vidu teološko-liturgijsku narav Jošuline knjige, pisac je uočio potrebu objasniti *povijesni kontekst Izraelova ulaska u Kanaan*, što je prikazao u *četvrtom poglavlju* (s. 57-68). Povijesna i arheološka istraživanja danas potvrđuju da je područje Kanaana od bročanog doba bilo uglavnom nenaseljeno, pod dominacijom Egipta, a postupno se tu naseljavaju u 3. i 2. mileniju *Habiru* (Apiru) plemena. Svjedoče to *Pisma iz Amarne*, kao i kronike egipatskog faraona Meneptaha (1234.-1225.) kada se na tom području prvi puta spominje ime Izrael kao pokoreni narod. Autor se potrudio i prikazao danas u optjecaju četiri tumačenja Izraelova ulaska u Kanaan: a) teorija invazije, b) teorija infiltracije, c) teorija revolucije i d) teorija evolucije. Pisac se kritički osvrće na svaku od tih teorija, donosi grafički prikaz teorija i utvrđuje da je izraz „Izrael“ u smislu naroda višeznačan, ali pojam u židovstvu poslije razorenja Jeruzalemskog Hrama označava identitet naroda koji ima svoje rodoslovlje, prostor, kulturu i jezik. U tri cjeline autor je obradio knjige SZ koje se odnose na povijest izabranog naroda:

1. *Od petog do osmog poglav-*

lja autor je obradio knjige deuteronomističke povijesti: Suci, Rut, Samuelove i knjige o Kraljevima.

U knjizi o *Sucima* opisana je povijest prijelaza od ulaska u zemlju obećanja do formiranja kraljevske dinastije. Tekst knjige ne doima se kao cjelina. Donosi informacije o različitim likovima koji su nazvani *suci*. Građa knjige je u tom smislu najviše skup pučkih predaja o pojedinim karizmatičnim vođama – sucima - u narodu i ima oblik „povijesnog romana“. Isticanje dvanaest sudaca, iz svakog Izraelova plemena, očito teži učvrstiti predaje o jedinstvenom podrijetlu i zajedničkoj kulturi i istoj religioznoj pripadnosti u kojoj se svi bore očuvati vlastitost zemlje, vjerovanja, svetišta i običaja. Pisac u detalje objašnjava likove sudaca; šest velikih i šest malih. Neki od tih likova važni su za nacionalnu povijest, ističe Popović, jer su djelovali u obrani važnih nacionalnih interesa cijelog naroda. U tom smislu uvijek je aktualna njezina poruka. Knjiga je djelo višeslojnog dograđivanja prvotno skupljene građe iz plemenskih saga o njihovim vođama. Završni oblik knjiga je dobila u postegzilskom vremenu. I ova povijesna knjiga u likovima sudaca želi prije svega istaknuti teološku misao kako Bog izbavlja svoj narod preko pojedinca. Lako je u knjizi uočljiv povijesni problem o vremenu vladanja sudaca, što opet osvjetljava teološki vid re-

daktora prema kojima Jahve vodi Izraelovu povijest i izbavlja svoj narod preko sudaca od neprijateljskih ugnjetavanja.

Knjiga o *Ruti* obrađena je u šestom poglavlju. U židovstvu pripada u pet svitaka „megillot“ i čita se za Blagdan sedmica ili Pedeseticu. Idila, novela, ili „pučko pripovijedanje“ u knjizi opisuje položaj žene u patrijarhalnom društvu u preddavidovsko vrijeme i pokazuje da je Ruta kao strankinja utemeljiteljica rodoslovlja iz perspektive žena iz kojega će doći i kralj David. Ona afirmira ulogu žena i interpretira narativne i legislativne tradicije Tore. Ona je svojevrsna interpretacija leviratskog braka iz perspektive jedne žene ili aktualizirajućeg tumačenja pravih tekstova u obliku *midraša halaka*. Nastala je u postegzilskom vremenu s vjerojatnom tendencijom ublažiti stroge odredbe Nehemijine i Ezrine o zabrani mješovitih brakova. Tako autor Popović zaključuje analizu ove knjige teološkom aktualizacijom prema kojoj Bog upravlja događajima Izraelova života i povijesti, pa je stoga poruka knjige uvijek aktualna.

U sedmom poglavlju obrađene su *Samuelove knjige*. U njima se opisuje prijelaz iz razdoblja sudaca na razdoblje uspostave kraljevske dinastije. Tri su glavna lika u dvije Samuelove knjige: Samuel, Šaul i David. Autor ovog *Uvoda* naširoko je i u detalje obra-

dio različite predaje o Samuelu, Šaulu i konačnom usponu Davida na prijestolje i prihvaćanje za kralja Judeje i Izraela. Davidu je posvećeno najviše teksta u kojem se ističe njegov lik vođe i štovatelja Jahve. U povijesnom je smislu kralj David važan jer je osvojio Jeruzalem i učinio ga središtem Izraelove povijesti. U nj je unio kovčeg Božji i tim udario temelje izgradnji Hrama u Jeruzalemu kao središtu jahvističkog bogoštovlja. U prikazu sadržaja knjige izneseni su mnogi detalji o životu i djelovanju Samuela, o izboru Šaula za prvog kralja ali i njegovu odbacivanju, o Davidovu pomazanju i njegovim ratničkim vrlinama, njegovim grijesima ali i kao čovjeku vjerniku koji se kaje, čini pokoru i moli oprostjenje, o njegovoj nakani graditi Hram Jahvi, o obećanju vječne dinastije u njegovim potomcima. U svemu deuteronomistički pisci prikazali su *pozitivnim* uspostavu kraljevstva ali i borbu oko Davidova prijestolonasljednika. Anto Popović je sve u svojem *Uvodu* dotaknuo i na vidjelo iznio svu kompleksnost oko povijesnih izvještaja o uspostavi monarhije, strukturalnih tekstnih cjelina, pozitivnih i negativnih osvrtu na likove i događaje koje knjige opisuju. On ističe slojevitou redakcijsku prisutnost i konačno oblikovanje knjiga iz pera deuteronomističkog redaktora s tipičnim kritičkim naglascima deuteronomističke teologije. Zadnji

redaktor knjigu je oblikovao kao zaokruženu cjelinu idealizirajući lik Davida i vječnost njegove dinastije. Knjige su očito dobile svoj konačni oblik u „egzilsko-postegzilskom razdoblju“ (s. 141).

Osmo poglavlje posvećeno je *knjigama o Kraljevima*. Dvije knjige u LXX i Vg. (jedna u TM) opisuju instituciju kraljevstva od Davidova nasljednika Salomona do njegove propasti i odvođenja kralja i naroda u babilonsko sužanjestvo 587. g. pr. Kr. Za povijest je važna završna informacija o pomilovanju judejskog kralja Jojakina u sužanjestvu (2 Kr 25,27-30), što je budilo nadu o ispunjenju Izaijina proroštva o slavnom i mironosnom Davidovu potomku spašenima u Izraelu (Iz 4,2). Središnje je pitanje pisca ovih knjiga o Božjoj ulozi u životu i ulozi kraljeva i kraljevskih institucija. Odnos prema Hramu i vršenje Božje riječi bili su kriteriji vrednovanja vladavine pojedinih kraljeva i Judeje i Izraela. Zato knjige nisu znanstvena historiografija, nego su plod teološkog razmišljanja o povijesti i njezinih vladara u svjetlu odnosa prema Jahvi i Hramu u kojem prebiva slava njegova. U pisanju pisac/i su bili vođeni načelima moralnih deuteronomističkih tumačenja povijesti. Zato uglavnom veličaju judejske kraljeve koji su čuvali davidovsku dinastiju i slijedili proročke upute, dok izraelske kraljeve koji su se odvojili od Jeruzalema

i Hrama uglavnom negativno ocjenjuju. Salomona se veliča jer je izvršio Davidovu oporuku i sagradio Hram. U kasnijem životu Salomonova nevjernost izazvala je podjelu kraljevstva. Pisci deuteronomističke povijesti paralelno opisuju vladanje judejskih i izraelskih kraljeva ističući da je njihova vjernost Jahvi omogućila opstanak kraljevstva ili je njihova nevjernost Jahvi vodila u propast. Tako su izraelski kraljevi skoro svi opisani u negativnom svjetlu, dok su judejski uglavnom pozitivni jer su promicali jahvizam i bogoštovlje u Hramu. Salomon, Ezekija i Jošija uzdignuti su i hvaljeni po uzoru na Davida, dok su drugi ocrtni u širem kontekstu religiozne reforme. Knjige su nastale ili u vrijeme sužanjstva ili još vjerojatnije barem u nekim svojim dijelovima u postegzilskom vremenu. Anto Popović analizira sve detalje o strukturi i nastanku ovih knjiga. Oblikovane su kao planska kompozicijska cjelina po dvodijelnoj strukturi *najave i ispunjenja*. Proroci najavljuju Jahvin čin, što se ispunja u vladanju kralja (s. 198). David je mjerilo vladanja svih kraljeva od kojih se posebno veličaju Ezekija i Jošija. Jasno je da je u takvoj strukturi teološka interpretacija zasjenila povijesne činjenice, napose izraelskih kraljeva. One promiču centralizaciju bogoštovlja u Jeruzalemu jer je jamstvo čistog monoteizma. Zato je David uzor vladanja a obećanje

vječnosti njegove dinastije jamstvo je opstanka i izabranog naroda. Tako ovom knjigom završava deuteronomistička povijest.

U devetom poglavlju *Razdoblje babilonskog sužanjstva*, A. Popović popunio je povijesne danosti iz proroka babilonskog sužanjstva Ezekijela i Deuteriozaije te proroka Jeremije koji se osvrću na to razdoblje jer u deuteronomističkoj povijesti to nije obrađeno. Sužnji su organizirali svoj život po religioznim i nacionalnim običajima jer su bili smješteni u Tel Abibu uz rijeku Kebar (Ez 1,1 ...; 3,11.15). Jedan dio izbjeglica našao se i u Egiptu gdje je završio i prorok Jeremija. Sužanjstvo je trajalo do perzijskog osvajanja Babilona 539. g. pr. Kr. kada kralj Kir 538. g. pr. Kr. pomaže povratak Židova u Palestinu i dopušta ponovnu izgradnju Jeruzalemskog Hrama. To razdoblje obnove i povratka opisuju knjige Ezre i Nehemije. Tim je zasvjedočen kontinuirani religiozni i društveni život Židova u dijaspori i nakon sužanjstva.

2. U drugoj grupi povijesnih knjiga A. Popović obradio je šest knjiga iz biblijskog dijela *Ketubim* – Spisi: Knjige Ljetopisa, Ezre i Nehemije. Rutinu i Esterinu knjigu izdvojio je i obradio prema Vulgatinu rasporedu: Rutinu u povijesne iza Sudaca a Esterinu u deuterokanonske i tako nas približio slijedu koji nalazimo u hrvatskim prijevodima Zagrebačke

Biblije.

Knjige Ljetopisa, prva i druga prema LXX, donose dopunjenu povijest Samuelovih i knjiga o Kraljevima. Knjige ispuštaju povijest Sjevernog Kraljevstva dok povijest Judejskog dopunja ili neke dijelove ispušta, ponekad proširuje i dodatnim pripovijedanjima daje nove teološke naglaske. Knjiga je prava teologija povijesti s ciljem istaknuti važnost bogoštovlja i uloge levita u strukturi života Božjega naroda. David je zato u središtu ljetopisca kao utemeljitelj čistog jahvističkog bogoštovlja u Jeruzalemu. Zato ljetopisac ispušta sve što bi moglo potamniti lik Jahvi vjernog kralja Davida. Izbjegavajući govoriti o kraljevima Sjevernog Kraljevstva, a ističući pobožne judejske kraljeve, želi usmjeriti svoje teološke teme o važnosti Jeruzalema i Hrama. Napisane su vjerojatno u vrijeme ranog makabejskog razdoblja. U teološkom smislu pisac se vodio načelom retribucije, načelom vjere i načelom povijesti. Teološka poruka knjiga bila bi da se svako pokoljenje nalazi pred izborom između vjernosti Bogu, odnosno Zakonu ili obratno, nevjernost vodi u propast.

Ezrina i Nehemijina knjiga, nekad jedinstvena, podijeljena je na mjestu gdje se prvi put spominje Nehemija. Knjige govore o konstituiranju i oblikovanju zajednice povratnika iz sužanjstva i obnovi Jeruzalema i Hrama. A. Popović

prikazao je ovo prilično zamršeno povijesno razdoblje u svim mogućim interpretacijskim pokušajima i daje izvrstan pregled u kompleksnost povratka - od Kirova dekreta do obnove Hrama i formiranja društvene i religiozne zajednice povratnika. Objašnjava i uvijek intrigantni problem iščezavanja Davidovih potomaka, ističe važnost Hrama i grada Jeruzalema kao vidljivog središta „novog“ Izraela te važnost vršenja Tore kao bitne odrednice identiteta ujedinjenog Izraela oko Hrama i Jeruzalema (s. 278).

3. Iz deuterokanonskih knjiga od dvanaestog poglavlja obrađene su četiri knjige: Tobija, Judita, 1 i 2 Makabejska.

Tobijina knjiga sastavljena je od govora, molitava, himana, mudrosnih izreka, putopisa i želi dati poruku o dužnosti roditelja poučiti djecu o nužnosti života prema propisima Tore. To je romansirano pučko pripovijedanje. Obveza vršiti Zakon ne prestaje ni u opasnostima za život a posebno u dijaspori. Vršiti propise Tore o milosrđu prema svim ljudima jamči prosperitet i radost u životu.

Judita kao povijesni roman želi dati poruku: Bog se uvijek brine za svoj narod. U opasnostima Bog ponekad izbavlja Izraela i po krhkim, nejakim, osobama. Tim pisac uči: Jahve je Bog koji štiti zemlju i svoj narod i pred nadmoćnim neprijateljem. Jahve je snaga nemoćnih i porobljena

naroda. Judita je poput Davida pred Golijatom. A. Popović nalazi takve paralele iz povijesti i ističe da je Judita egzemplarni lik Židova odnosno Židovke (s. 327).

Knjiga o Esteri prikazuje društveni položaj Židova u Perzijskom Carstvu u vrijeme progona. Znakovito je što je masoretski tekst u potpunosti profan, tj. zapažljiva je šutnja knjige o Bogu. Knjiga u stvari želi objasniti slavlje židovskog blagdana *Purim* i pokazati da Bog preko hrabrih osoba preokreće sudbinu cijeloga naroda. Od planiranog pokolja cijelog naroda (*šoah / holokaust*) sudbina se preokreće u propast onoga koji je planirao nesreću drugoga. Knjiga daje dojam povijesnosti pa A. Popović naširoko tumači sve što bi išlo u prilog povijesti ili fikcije (s. 342 sl.). Knjiga je prava teodiceja s porukom da vjernost Bogu u patnji i u progonima vjerniku jamči konačno izbavljenje i poraz progonitelja.

U petnaestom i šesnaestom poglavlju odijeljeno su obrađene *1 i 2 Makabejska knjiga*. Iako židovstvo ove knjige ne ubraja u kanonske knjige, one su važne za židovsku povijest. Septuaginta ima čak četiri od kojih je Vg. preuzela dvije, *1 i 2 Mak.*, i smatra ih nadahnutima i prema tome djelom kanona Katoličke Crkve. A. Popović daje temeljne informacije i o Trećoj knjizi o Makabejcima (na grčkom) koja govori o progona Židova u Egiptu u 3. stoljeću

pr. Kr. za vrijeme Ptolomeja IV. Filopatora (221.-205. pr. Kr.) iako je to povijesno bilo za vremena Ptolomeja VIII. (145.-116. pr. Kr.). Četvrta Makabejska je apokrifno djelo i daje pouku o vladanju razuma nad strastima.

Prva kanonska knjiga o Makabejcima izvorno je napisana na hebrejskom, a sačuvana je u LXX na grčkom. Opisuje važan dio židovske povijesti kada su Juda Makabejac i njegovi sinovi uspjeli osloboditi Jeruzalem i okolicu u vrijeme progona Antioha Epifana (175.-164. pr. Kr.), očistiti oskvrnuti Hram i posvetiti ga te u spomen posvete ustanoviti blagdan Hanuku. A. Popović kao vrstan poznavatelj povijesti ovoga razdoblja osvjetljava ovo važno povijesno razdoblje za židovstvo na temelju strukturalne i egzegetske te povijesne analize teksta. Židovi su se uspješno opirali helenizaciji i popratnim progonima zbog vjernosti Tori i nacionalnom identitetu. Međutim, povijesne okolnosti i česte borbe s dinastijom Seleuka dovele su i do razmirica u makabejskoj dinastiji, što ih je prisililo na savez s Rimljanima, ali i sve većim preuzimanjem velikosvećeničke službe i vlasti u Jeruzalemu, što je urodilo stranačkim podjelama i konačnom prevlasti Rimljana u Palestini. Knjiga veliča religioznu slobodu i legitimnu borbu za Hram i Toru. Revnost Makabejaca za slobodu, nezavisnost, Hram i Toru uzor je svakom Židovu. Zato

iako nedavidovskog podrijetla, pisac brani hasmonejsku dinastiju kada su preuzimali vlast, pa i velikosvećeničku službu, jer ih smatra Božjim odabranicima.

Druga knjiga o Makabejcima najvećim dijelom slijedi opise prve o Makabejcima, ali se njezin pisac zanima više za teološke teme. On se distancira od pojedinih ratnih pothvata Hasmonejaca i ističe važnost Jeruzalemskog Hrama kao središta židovske pobožnosti. Za njega je važna moralna uloga velikog svećenika i vjernost Zakonu posvjedočena mučenicima. Svetkovina Hanuka važna je kao faktor ujedinjenja svih Židova u domovini i dijaspori. Knjiga jasno uči i tjelesno uskrsnuće vjernih pravednika. Naglašava i važnost molitve za mrtve. Živi mogu pomoći mrtvima i mrtvi živima.

U cjelini zaključiti nam je da smo od dr. Ante Popovića, profesora i bibličara, dobili moderan, suvremen znanstveno utemeljen nov Uvod u Povijesne knjige Staroga zavjeta. Knjiga u svim svojim dijelovima obrađenih knjiga vrvi kako starijim, tako još više novim znanstvenim istraživanjima i povijesnih i teoloških dostignuća. Knjiga se lako čita jer je stil pisanja vrlo jednostavan, logičan i razumljiv. U tekstu autor navodi sve izvore bilo biblijske, bilo povijesne ili one znanstvenih istraživanja poznatih svjetskih povjesničara, bibličara, teologa,

arheologa i jezikoslovaca u odnosu na ove biblijske knjige. Autor se služi svojom vlastitom metodologijom izlaganja, podjele građe, naslova, podnaslova koju je rabio i u prvom nizu uvoda u Petoknjižje (Zagreb: KS, 2012.). To je kombinacija rimskih i arapskih brojki uz pomoć latinske i grčke abecede. U tekstove umeće manjim slovima pojašnjenja koja su o informacijama istraživanja i egzegeze ponekada, čini mi se, vrlo važna i mogla su biti sastavni dio cjeline izlaganja. Na kraju svakog poglavlja autor donosi obilnu postojeću literaturu prvo na hrvatskom a potom na važnim svjetskim europskim jezicima. Isto tako analizi svih pojedinih knjiga dodaje pregled citiranja u Novom zavjetu, u liturgijskoj primjeni i njezinim odjecima u umjetnosti i glazbi. Na kraju knjige abecednim redom donosi popis birane literature kojom se služio. Uočljivo je da je autor u izlaganju teoloških tema svake pojedine knjige pokušao temu aktualizirati za naš život u vjeri i društvu. Tako je ova knjiga A. Popovića dragocjen dar, prije svega, studentima teologije kojima će biti nezaobilazni priručnik u proučavanju povijesnih knjiga Staroga zavjeta, ali i svima koji se bave poviješću i književnošću biblijskog svijeta. Autor je tako obogatio sve nas u vjeri i kulturi i ubrojio se ovim djelom u najizvrsnije bibličare našega vremena u Hrvata ali i mnogo šire. Kada bi

knjiga bila prevedena na neki od svjetskih jezika, bila bi zacijelo biblijski priručnik suvremenog znanstvenog istraživanja Biblije u cijelom svijetu na mnogim teološkim i orijentalnim učilištima.

Božo Odobašić

**RELIGIJSKI ELEMENTI U
NACIONALNIM NAPETOSTIMA
POVODOM RASPADA
JUGOSLAVIJE**

Gorana OGNJENović - Jasna JOZELIĆ (ur.), *Politicization of Religion, the Power of Symbolism. The Case of Former Yugoslavia and its Successor States*. New York: Palgrave Macmillan, 2014., 223 str.

Uz predgovor urednica, koje kao da hvale socijalističku Jugoslaviju za razdvojenost religije od države i zabranu vjerskih škola te žale što je razlaz donio okrutne ratne sukobe, ova knjiga sadržava devet priloga sociologa i filozofa religije na temu iz naslova. Urednice su napisale uvodno poglavlje: „Moć simbolizma“ (str. 1-5) u kojem pojašnjavaju da pod „politicizacijom religije“ misle zloporabu religije u nacionalističke i političke ciljeve, pri čemu je došlo do stapanja religijskog s nacionalnim identitetom kod naroda koji su zahtijevali samostalnost i Srba koji su osamostaljenje silom prihvatili.

G. Ognjenović, s Univerzитета u Oslu, obradila je u drugom poglavlju projekt o velikoj Srbiji prema Milošu Crnjanskom (str. 7-26) koji se poslužio povijesnim motivima srbizirajući Vlahe doseljene u Hrvatsku i Bosnu u vrijeme obrane od Turaka. Zbog slabe upućenosti u pravoslavnu ekleziologiju tvrdi da su pravoslavci Crne Gore god. 1993., a oni Makedonije god. 1998. „ponovno dobili vlastite autokefalne crkve“. Tada je proces mogao samo početi, ali još nije dovršen u smislu da ih priznaju ostale pravoslavne patrijaršije a ne samo nova politička vlast u vlastitoj državi. Marjan Smrke, profesor Univerziteta u Ljubljani, analizira zloporabu religije u BiH koju naziva etničko-religijskom mimikrijom (str. 27-43). Napominje da socijalna mimikrija zavodi društvo, ratna mimikrija uvodi u rat, a religijska mimikrija služi se mjesnim modelima svetosti. U tom kontekstu kaže da je Ante Pavelić na vrijeme pobjegao preobučen u reverendu koju mu je pribavio netko od svećenika (str. 33). U religijsku mimikriju ubraja podršku nekih pravoslavnih episkopa Karadžiću, Mladiću, Arkanu.

Nena Močnik, doktorandica u Ljubljani, istražila je seksualno nasilje u ratovima 1992.-1995. (str. 45-66). Polazi od stereotipnog gledanja na niži položaj žene u patrijarhalnim društvima koji biva opravdavan Božjom vo-